

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “XƏMSƏ”SİNDƏ AĞAC OBRAZI

THE IMAGE OF TREE IN NIZAMI GANJAVI'S “KHAMSA”

ОБРАЗ ДЕРЕВА В «ХАМСЕ» НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Pərinaz SADIQLI

*Tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Avrasiya Universiteti
perinazsadiqli@yahoo.com*

Summary

The great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi's “Khamisa” is very rich in tree images. These tree images are found in more realistic and mythical images. The poet often refers to the trees we see in nature and uses them to express his thoughts more beautifully and poetically.

Even mythical tree images are often found in the poet's work. “Tree of Happiness”, “Sweet Tree”, “Word Tree” are just such images. The article examines the images of trees found in the works of Nizami Ganjavi.

Key words: Nizami Ganjavi, “Khamisa”, tree, mythical image, real image

Резюме

«Хамса» великого азербайджанского поэта Низами Гянджеви очень богата образами деревьев. Эти изображения деревьев встречаются в более реалистичных и мифических образах. Поэт часто обращается к деревьям, которые мы видим в природе, и использует их, чтобы выразить свои мысли более красиво и поэтично. Мифические изображения деревьев часто встречаются в творчестве поэта. «Дерево счастья», «Сладкое дерево», «Дерево слов» – именно такие изображения.

В статье исследуются образы деревьев, встречающиеся в творчестве Низами Гянджеви.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, «Хамса», дерево, мифический образ, реальный образ

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi “Xəmsə” kimi ölməz və zəngin ədəbi irs qoyub. Onun əsərləri bir-birindən dolğun obrazlarla zəngindir. İnsan obrazları ilə yanaşı, şair bir sıra canlı və cansız təbiət varlıqlarının da obrazlarını yaradıb. Onlardan biri də ağac obrazıdır. Nizami Gəncəvinin əsərlərində ağac obrazına daha çox iki formada rast gəlinir:

1. Real ağac obrazı. Bu ağac bizim təbiətdə gördüyümüz ağacdır.

2. Məcazlaşmış ağac obrazı. Şair bir çox hallarda öz fikirlərinin poetik tutumunu, sözün təsir gücünü artırmaq, misralarına gözəllik donu geyindirmək üçün ağacdən bənzətmə vasitəsi kimi istifadə edir və buna məcazlaşmış ağac obrazı demək mümkündür. Onların arasında mifik obrazlar da tapmaq olar.

Real ağac obrazına şairin əsərlərində tez-tez rast gəlinir. Məsələn, “Xosrov və Şirin” poemasında şair ağac əkməyin faydasından və qaydasından danışır:

Ağac əkən zaman elə yerə ək,

Ki, yəqin biləsən o bar verəcək (1, səh. 40).

Bu iki misrada şair başa salır ki, ağac əkib, bağ salmaq və onun barını görmək istəsən, birinci növbədə, onun yerini düzgün seçməlisən. Eyni fikri şair “Yeddi gözəl” poemasında da söyləmişdir:

Ağac əkilməli münbit bir yerə,

Ta behişt barı tək meyvələr verə (3, səh. 106).

Yəni pis torpaqda, daşlı-çınqıllı, qumlu-qumsallı yerdə bağ salıb, bar gözləməyə dəyməz. Nizami Gəncəvi bilirdi ki, heç bir insanın əməyi zaya getmir. Bu gün çəkdiyi əməyin bəhrəsini sabah görəcək. Ona görə “Yeddi gözəl” əsərində deyirdi ki, “Bir gün bar götürər ağac əkənlər” (2, səh. 31).

Ağacların da insanlar kimi, cavanı-qocası olur, barlısı-barsız var. Şair bunu da müşahidə etmiş və iki misrayla belə ifadə etmişdir:

Cavan ağac hər bağın

gözəlidir, gözəli,

Qocaldımı, sındırır
onu bağbanın əli (3, səh. 101).

Nizami Gəncəvi burada təcrübəli bağban kimi danışır. Bağdakı ağaclar qocalıb bar verməyəndə bağban onları kəsib cavanlaşdırma aparır. Cavan ağaclar isə bağa xüsusi gözəllik verir. Cavan ağaclar həm yaraşığı, gözəlliyi ilə ürəyə yatır, həm də barı bol, dadlı, ləzzətli və hətta iri olur. Nizami Gəncəvi bu fikri “Yeddi gözəl” əsərində ayrıca xurma ağacı haqqında söyləmişdir:

Cavan olsa xurma ağacı, barı
Daha bol gətirər güclü şaxları (3, səh. 102).

Bir bağda cürbəcür meyvə ağacları olur. Onların hərəsini bağban bir yerdən gətirir. Şair bu fikri də “Yeddi gözəl” əsərində işlətməmişdir: “Hər ağac bir bağdan gətirilmişdir” (3, səh. 39).

Şair meyvəli ağacla meyvəsiz ağacı bir-birinə tay tutmur. Onların qiyməti, dəyəri də eyni deyil. Biri bar verir, biri yox. Ona görə şair yazır:

Mənimçün üstündə gül olan tikan
Yaxşıdır meyvəsiz sərv ağacından (3, səh. 105).

Görürsünüzmü, tikanın üstündəki gül onu dəyəərə mindirir. Meyvəsiz sərv ağacını şairin gözündən salır o gül.

Nizami Gəncəvinin əsərlərində “bəxt ağacı”, “tale ağacı”, “söz ağacı”, “şirin ağac” kimi deyimlərə çox rast gəlinir. Əslində onları mifik ağac obrazları da adlandırmaq olar. Məsələn, “dünya ağacı”, “həyat ağacı”, “Tuba ağacı” mifik obrazlardır. Onların heç biri təbiətdə yoxdur. Yuxarıda adları çəkilən ağac obrazlarını da Nizami Gəncəvi ya xalqdan götürüb, ya da özü yaradıb. Məsələn, “Xosrov və Şirin” poemasında şair “bəxt ağacı”nın adını çəkir:

Bəxtimin ağacı gətirəndə bar,
Bəhrəmin üstünü örtü taxtalar (1, səh. 163).

Və yaxud elə həmin əsərdə şair Məryəmi “qənd ağacı” adlandırır:

Məryəm qənd ağacı olubsa, bilməm,
Mənim də xurمامı bəsləmiş Məryəm (1, səh. 177).

Şairin “Xosrov və Şirin” poemasından götürülmüş aşağıdakı beyti də maraqlandırır:

Mən elə budağa əl vurmadım ki,
Boş olsun xurmasız bir ağac tək (1, səh. 48).

Burada söhbət şairin əsəri yazarkən qidalandığı “söz ağacı”ndan gedir. Düzdü, şeirdə “söz ağacı” ifadəsi yoxdur. Ancaq “Mən elə budağa əl vurmadım ki” misrasında şair yalnız “söz ağacı”ndan danışır. Nizami deyir ki, mən əsəri yazarkən əlimi “söz ağacı”nın elə budağına uzatmamışam ki, əlim boş çıxsın. Burada şairin ustalığı, sənətkarlığı özünü aydın şəkildə göstərir. “Söz ağacı” isə şairin yaratdığı, gözlərinin önündə, xəyalında canlandığı obrazdır.

Nizami insanı ağaca bənzədir. Ağacları xəzan olanda, şiddətli külək əsəndə yarpaq tökür. İnsan da eynən belədir:

Şiddətli küləklər qopduğu zaman
Düşər yarpağımız bir-bir ağacdən (3, səh. 103).

Nizami Gəncəvi özündən güclü bir insanla vuruşma, onun üstünə getmə deyəndə fikrini daha aydın çatdırmaq üçün ağacdən istifadə etmişdir. “İsgəndərnamə” əsərində deyir:

Böyük bir ağaca mişar çəkmə sən,
Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən (3, səh. 103).

Burada güclü düşmən böyük ağaca bənzədir. Böyük ağacı kəsmək çətindir, hər adamın işi deyil. Şair də deyir ki, insan böyük bir ağacı kəsə bilmirsə, ona mişar vurmasa yaxşıdır. Bununla deyir ki, gücün çatmayan düşmənin üstünə getmə.

Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” əsərində ağacların qönçələr açıb göz-gözə baxdığını qayğısız, gülər bir üzə bənzədir. Çiçəyi çırtlayan, qönçələnən ağaclar, doğrudan da, gözəl görünür:

Ağacda qönçələr baxdı göz-gözə,
Bənzədi qayğısız, gülər bir üzə (2, səh. 113).

“Xosrov və Şirin” poemasında Şirin ondan kam almaq istəyən Xosrova deyir:

Bir şirin ağacam, ömrüm bahardır,
Həm halvam var, həm də doşabım vardır (1, səh. 140).

Nizami Gəncəvi bir çox hallarda insanı ağaca bənzədir. Yuxarıdakı örnəklərin bəzilərində də bunu aydın görmək olur. Məsələn, Şirinin özünü bir “şirin ağac” adlandırmağı, Məryəmin “qənd ağacı”na bənzədilməyi bunlara yaxşı örnəkdir. Elə hallar da var ki, şair ağacla insan arasındakı oxşarlıqları daha da dərinlərə çəkir, sanki insan və ağac haqqında ümumi bir vücudnamə yaradır. Ağac və insanlar arasındakı yaşla bağlı paralellər daha böyük maraq doğurur.

Yuxarıdakı örnəklərin bəzilərində məhz cavan insan-cavan ağac, yaşlı insan-yaşlı ağac, barlı insan-barlı ağac, barsız insan-barsız ağac paralellərini görürük. Bu şeirlərdə Nizami Gəncəvi böyük ustalığ göstərmişdir. Bu bənzətmələrin, paralellərin əvvəli də, sonu da eynidir. “Xosrov və Şirin” poemasında şair bu “vücudnamə”yə nöqtə qoyur:

Hansı bahar var ki, xəzan olmasın,

Ağacı quruyub, gülü solmasın (1, səh. 158).

Nizami Gəncəvi böyük sənətkardır. Onun əsərlərindəki ağac obrazları da yalnız bunlar deyil. Ağac obrazına Nizaminin əsərlərində çox rast gəlinir və onların hər biri yerinə uyğun olaraq seçilir və hansı fikrisə daha aydın, daha dolğun çatdırmaq üçün bu bənzətmələrdən istifadə edilir.

QAYNAQLAR

1. Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin (Tərcümə edən Rəsul Rza). Bakı, 1983
2. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun (Tərcümə edən Səməd Vurğun). Bakı, 1983
3. Nizaminin hikmət və nəsihətləri (Toplayanı və tərtib edən S.Vəhdət). Bakı, 1966